

VILNIAUS SIMPOZIUMO VASAROS SEMINARAS ISTORIJOS FAKULTETE

Vilniaus universiteto Istorijos fakultete 2011 m. birželio 17 d. įvyko antrasis Vilniaus simpoziumo vėlyvojo sovietmečio ir posovietmečio klausimais renginys – vasaros seminaras „Asmenybė, sistema ir nacionaliniai procesai vėlyvajame sovietmetyje“, kurį surengė Lietuvos istorijos institute, VU Istorijos fakultete ir VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute podoktorantūros stažuotes atliekantys istorikai Saulius Grybauskas, Aurimas Švedas, Vilius Ivanauskas, tyrinėjantys sovietinę sistemą ir atskiras sovietmečio transformacijas. Renginys pritraukė jaunesniosios istorikų (ir susijusių specialybių) kartos tyrinėtojus iš minėtų institucijų, taip pat Vytauto Didžiojo universiteto ir Mykolo Romerio universiteto akademinį bendruomenių narius. Seminaro metu buvo perskaityta 12 pranešimų.

Simpoziumo tema – asmenybė sovietinėje sistemoje, siekiant suprasti individo ir asmenybės paskirtį, vaidmenį ir sugebėjimą adaptuoti ar net pakeikti indoktrinacijos, planinio valdymo sritis ir santykį su nacionaliniais procesais vėlyvajame sovietmetyje. Simpoziumo dalyviai sąmoningai neapsiribojo vien totalitarinės paradigmos teikiama „tyrimo instrumentais“, bet mėgino svarstyti įvairius sovietmečio procesus bei reiškinius atsižvelgdami ir į revizionizmo bei postrevizionizmo postuluojamas idėjas. Tokia renginio metu išryškėjusi tendencija – ne atsitiktinumas, o greičiau tam tikrų tarp sovietikos tyrinėtojų vykstančių slinkčių padarinys.

Šiandieninėje mokslinėje diskusijoje nagrinėjant sovietmečio sistemą pastebima, kad monolitinės perspektyvos neapiekama paaiškinti vėlyvosios sovietinės visuomenės reiškinius ir jos narių elgseną. Teiginys, kad *sistema* lemia *veikėjo* (individo, visuomenės) elgseną atrodo pernelyg vienpusiškas ir beveik nepaliekantis erdvės visuomenės iniciatyvoms, kurios net ir totalitarizmo

sąlygomis ne visuomet veikė indoktrinacijos ir represinių mechanizmų nustatytose ribose, ko- rektiškai analizei. Neatsitiktinai politologas Zbigniewas Brzeziński atsinajūnusią centralizaciją Leonido Brežnevo valdymo laikotarpiu laikė ne bandymu sugrąžinti stalinizmą, o pirmiausia reakcija į išaugusį visuomenės vaidmenį. Pažymima, kad šalia oficialių reikalavimų egzistavo ir savita išgyvenimo bei prisitaikymo prie režimo kultūra, gebėjimai manipuluoti oficialiomis socialinio ir politinio gyvenimo taisyklėmis, atskirais laikotarpiais individui paliekama nevienoda veiksmų laisvė ar apibrėžiama nevienalytė jo paskirtis.

Lietuvių istoriografijoje iki maždaug 2000-ųjų vyravo totalitarizmui daugiausia dėmesio skirianti teorinė metodinė prieiga. Tokios praeities tyrinėtojų bendruomenės preferencijos susiformavo dėl visai suprantamų priežasčių – pats temų ratas, kurį tuometinė vyresnioji tyrinėtojų karta rinkosi (kaip tuo metu aktualiausias tiek akademinė, tiek visuomeninė prasme), lėmė požūrio kampaniją. O XXI a. visuomenėje ir akademinėje bendruomenėje vykstant naujiems procesams ir praeities tyrinėtojų cechui papildant jaunąją kartą, vyksta kokybinės permainos, kurių metu jaunieji tyrinėtojai kelia naujus klausimus ir siūlo netradicinius jų sprendimo būdus. Šiuo atveju pažymėtina, kad tiek minėti klausimai, tiek atsakymai į juos dažnai ne paneigia anksčiau vyresniosios kartos išsakytas tezes, bet jas tikslina arba naujai kontekstualizuoja. Todėl natūralu, kad vasaros seminaro metu skaityti pranešimai ir po jų užsimezergusios diskusijos siūlė naujus sovietmečio „perskaitymo“ būdus.

Vasaros seminaro struktūra, siekiant suvokti arba pademonstruoti šių sovietmečio „perskaitymo“ būdų galimybes, buvo sukonstruota iš keturių sekcijų:

1. „Nuo projekcijos iki reakcijos“ (daugiausia dėmesio skirta indoktrinacijos pavidalams ir jų inspiruojamiems procesams).

2. „Prisitaikymas ir kūryba“ (šioje sekcijoje svarstyti paskirų individų ir akademinų bendrijų veikimo sovietmečio viešojoje erdvėje ypatumai).
3. „Sistema ir paribių kultūra“ (išskirtinis dėmesys rodomas nesisteminėms arba antisisteminėms personalijoms ir jų likimams).
4. „Nuo dominavimo iki refleksijos“ (susitelkta į sovietmečio „tėsinius“ įvairiose sociopolitinio ir sociokultūrinio gyvenimo srityse).

Ši temų ir jas atskleisti padedančių teorinių priemonių paletė, sukurta seminaro dalyvių, leido tiek pranešimus skaičiusiems tyrinėtojams, tiek ganėtinai gausiai seminaro dalyvių auditorijai (apie 50 žmonių) pažvelgti į individą sovietmečiu kaip objektą ir subjektą, kuris išlaikė specifinį ir įvairių santykių su jį supusia institucine-ideologine sąranga ir stiprėjančiais nacionaliniais procesais. Taip pat daug dėmesio buvo skirta kultūros ir kitų sferų veikėjų idėjinėms projekcijoms ir vaidmenims viešojoje erdvėje, atskirų asmenybių fenomenologinams išgyvenimams ir patirčiai, asmens „proto pavergimo“ ar vidinės autonomijos kūrimo

procesams, individo saviraiškos ir iššūkių sistemai momentams. Seminaro dalyviai tiek savo pranešimuose, tiek po jų užsimezguosiose diskusijose ganėtinai aktyviai svarstė atskirų profesijų atstovų (rašytojų, filosofų, kino režisierių, istorikų) laikysenas ir elgesio strategijas, ieškodami jų sėkmės arba nesėkmės priežasčių, ir tuo pat metu kėlė klausimus – kaip tos sėkmės arba nesėkmės paveikė posovietinės lietuvių visuomenės dabartį.

Seminaro pabaigoje Lietuvos istorijos institute besidarbuojantis sovietologas S. Grybkauskas pristatė akademinę naujieną – savo monografiją „Sovietinė nomenklatura ir pramonė Lietuvoje 1965–1985 metais“.

Simpoziumo bei žiemos ir vasaros seminarų idėją subrandinę istorikai tikisi, jog Vilniaus simpoziumas taps periodiniu renginiu, suteikiančiu galimybių istorikams ir kitų disciplinų atstovams kartu diskutuoti ir svarstyti sovietmečio tyrimų problematiką, analizuoti jo sąsajas su posovietmečiu, ypač daug dėmesio skiriant sociokultūrinei sovietmečio istorijos sričiai ir vėlyvojo sovietmečio epochai.

*Aurimas Švedas
Vilius Ivanauskas*